

Az ifjúság olyan kategória, amely a köztudatban evidens létezőként van jelen, a tudományos, jelen esetben szociológiai nézőpont számára azonban vita tárgyává tehető, hogy hol húzzák meg e társadalmi csoport határait, és milyen szempontok, kritériumok alapján határozzák meg a kategória tartalmát.

Az ifjúság társadalmi megkonstruáltságának hangsúlyozása, a magától értetődőként történő kezelése helyett a fogalom keletkezésének, megalkotásának és változásának vizsgálata rámutathat az ifjúság kategóriájának megkérdőjelezhető és megkérdőjelezendő voltára. Magyarországon a társadalomtudósok általában adottnak veszik a társadalmi kategóriák létezését, míg pl. Franciaországban jelentősebb hagyományokkal rendelkezik a konstruktivista irányzat. Dolgozatunkban bevezetésképp az ismert francia szociológus, Pierre Bourdieu ifjúságra vonatkozó gondolatai mentén vázoljuk fel az ifjúság fogalmának konstruktivista megközelítését. Ezt követően a hazánkban kevésbé ismert német szociológus, Gerhard Schulze tézisein keresztül mutatjuk be az ifjúság és társadalom kapcsolatát leíró három jelentős paradigmát és Schulze saját ifjúságképét. Végül a kortárs hazai ifjúságszociológiában egyre inkább teret nyerő ifjúsági korszakváltás elmélet alapvető elemeinek bemutatása, az elmélet ifjúságképének felfejtése lehetőséget nyújt arra, hogy a pedagógia számára is releváns kérdéseket vessünk fel, elsősorban a korszakváltás tézisei alapján.

Pierre Bourdieu az ifjúság társadalmi fogalmát elemezve sem szakad el erős konfliktuselméleti orientációjától. Bemutatásra kerülő írásából¹ azonban nem annak osztályközpontú olvasatát szeretnénk hangsúlyozni; az ifjúság fogalmának társadalmi meghatározottsága központi jelentőségű Bourdieu elméletében is, s jelen tanulmány szempontjából is elsősorban e gondolatai lehetnek relevánsak. A szimbolikus dimenzió a szerző más írásaihoz hasonlóan Az ifjúság csak egy szóban is meghatározó szerepet kap. Bourdieu szerint a társadalmi fogalmak, s így az ifjúság fogalmának körülhatárolásáért harc folyik a társadalmi ágensek között, az osztályozási harc a társadalom minden szintjén érvényesül. Ezen elképzelés ismertetését azzal a megállapítással kezdi, mely szerint az életkorok közt húzódó választóvonalak önkényesek, s megállapításukért harc folyik a társadalom külön-

---

¹ Pierre Bourdieu, „Youth is just a word,” in *Sociology in Question*, (London: Sage, 1994), 94–102.

böző csoportjai között. Az ifjúság ennek megfelelően mesterséges egység, kreált kategória, s legalább ilyen fontos, hogy érdekfűggő fogalom.

Az osztályozások következménye azonban Bourdieu szerint nemcsak az, hogy lefektetik, kijelölik a határokat, hanem ezáltal létrehoznak és megszilárdítanak egyfajta rendet, melyet az adott társadalom minden tagja elfogad, és alkalmazkodik hozzá, inkorporálja annak elveit. Ez a rend az egyének számára természetesként jelenik meg, társadalmi tényként.² Az életkor így biológiai tényből felhasználása folytán társadalmi tényé válik a társadalmi cselekvők számára. Azáltal, ahogy a fiatalság meghatározásának nem objektív és önkényes jellegét hangsúlyozza, s harc tétjeként ábrázolja a fogalom meghatározását, Bourdieu a konstrukcionista érv mellé a konfliktuselmélet érvelését és a hatalom dimenzióját sorakoztatja fel. A manipuláció szót használva arra igyekszik rámutatni, hogy azáltal, hogy a legtöbb elmélet nyilvánvalóként, meg nem kérdőjelezhető fogalomként tekint az ifjúságra, s társadalmi egységként kezeli azt, közös érdekeket tulajdonítva e csoportnak, valójában gyökeresen különböző valóságokat von egy közös fogalom alá.

Az ifjúság nem tekinthető egységes csoportnak, s bár Bourdieu elsősorban a tanuló-dolgozó fiatalok közötti ellentétet emeli ki, gondolatmenetünk szempontjából fontosabb lehet annak hangsúlyozása, hogy az ifjúság fogalma általában véve koronként, társadalmanként és azon belül is társadalmi csoportonként különböző tartalmakat takarhat. Emellett a különböző tudományterületek teoretikusai különböző megközelítésmódokkal dolgoznak, s a társadalomtudományon belül is megfigyelhetők eltérő elképzelések, teóriák ifjúság és társadalom kapcsolatáról s az ifjúság fogalmának természetéről.

Fiatalság és társadalom kapcsolatának eltérő leírását és megközelítésmódjait vázolja fel Gerhard Schulze egy viszonylag korai írásában.³ Bár Schulze elemzése nem nevezhető konstruktivista jellegűnek, tanulmányában arra mutat rá, hogy az ifjúság másként integrálódhat a társadalomba, s az integrálódás mikéntjétől függően más ifjúság-konstrukciót takarhat az adott fogalom. A szerző által ismertett három paradigma azonban nem zárja ki egymást, ezek mintegy három dimenziót alkotnak, melyek nem köthetők egyértelműen és kizárólagosan adott korhoz, de dominálhatnak bizonyos korszakokban, a bennük megfigyelhető hangsúlyeltolódásokon pedig lemérhetővé válnak a történelmi változások.

Az elsőként bemutatott paradigmát Eisenstadt nevéhez fűzi, aki a fiatalságot olyan korhomogén csoportként határozza meg, melynek alapvető jellemzője a köztesség. Az átmenet paradigmája a komplex, munkamegosztásra épülő tár-

² Bourdieu itt a társadalmi tény fogalmát a durkheimi értelemben használja, hangsúlyozva annak kényszerítő erejét. A durkheimi fogalomról részletesebben lásd: Emile Durkheim, *A társadalmi tények magyarázatához* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978).

³ Gerhard Schulze, „Spontanbeziehungen der Jugend,” in *Handbuch Der Familien- und Jugendforschung, Band II: Jugendforschung*, szerk. Manfred Marckfeld és Rosemarie Nave-Herz, (Neu-weid – Frankfurt A. M.: Luchterhand Verlag, 1989), 553–570.

sadalmakra érvényes, ahol az informálisan szerveződő korhomogén csoportok szerepe funkcionális természetű. A fiatalság „célja” az átmenet biztosítása a gyermekkor és a felnőttkor között, hogy lehetővé tegye az átlépést a gyermekkor meghatározó család intim, óvó, védő légköréből a felnőttek személytelen világába, hogy beintegrálódjanak a társadalomba. Fontos a folyamat jelleg kiemelése, Schulze hangsúlyozza, hogy ez az átmenet kis lépésekben zajlik.

A második paradigma, az ellenkultúra paradigmája a kritikai kultúrakutatás szerzőihez kötődik.⁴ A fiatalok szubkultúráinak, például a punk, skinhead csoportosulásoknak e szerzők értelmezésében az eisenstadti képpel szemben épp az a funkciója, hogy a felnőtt világtól való elkülönözödést, az integráció elutasítását, a „felnöttség” elutasítását demonstrálják. Ezek az ifjúsági csoportok tehát épp azt a szerepet töltik be a bennük résztvevők számára, hogy kinyilvánítsák elutasításukat a felnőtt világgal, s így bizonyos értelemben magával a társadalommal szemben, amely e felnőtt világba való betagozódást várná el tőlük. Schulze a kritikai kultúrakutatás erős szemiotikus beállítottságához kapcsolódva a paradigma ismertetése kapcsán e szubkultúrák azon törekvését emeli ki, hogy saját szimbólum-univerzumot alakítsanak ki a bennük élők számára, mely segíti az elkülönözödés megjelenítését és erősíti a csoportkohéziót.

A harmadik paradigmába, a normalitás scenáriójába sorolja Schulze saját magát is. Schulze és a normalitás paradigmába sorolt többi szerző (Tenbruck, Krentz, Gillis, Nowak és Becker, Gluchowski) az előző két paradigmától eltérően azt állítja, hogy az ifjúság nem átmenetet jelent a felnőtt világba, hanem belépést egy olyan létezési formába, amely az ellenkultúra-elképzeléssel szemben nem irányul egyik másik milió, például a felnőtt világ bizonyos csoportjai ellen. Az egyén szempontjából az ifjúság a szubjektivitás egy bizonyos struktúrájaként ragadható meg, amibe bele tartoznak a hétköznapi esztétikai stílusok, vagyis a preferált esztétikai minták (például hogy a fiatal milyen szabadidő-eltöltési módokat választ előszeretettel), az alkalmazott rituálék, vagy éppen a fogyasztási minták. Az ifjúság átmeneti korszakként tételezése helyett a cselekvők a fiatalságra nem időszakosként, áthidalóként tekintenek, hanem egy hosszú távra érvényes létezési formaként kezelik. E létezési forma alapvető jellemzője a fiatalos habitus, amihez az önérvényesítés felnőtt típusú igénye társul.

A normalitás paradigmája kapcsán azonban Schulze számára legalább ilyen fontos az, hogy a közösség szempontjából mit jelent az ifjúság kategóriájának

---

⁴ A teljesség igénye nélkül a kritikai kultúrakutatáshoz magyarul lásd: Simon During, „A kritikai kultúrakutatás történetéről,” *Replika* (1995): 17–18. szám. 157–180., Vörös Miklós és Nagy Zsolt, „Kultúra és politika a mindennapi életben,” *Replika* (1995): 17–18. szám. 153–156., Kacsuk Zoltán, „Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek,” *Replika* (2006): 53. szám. 91–110., Dick Hebdige, „A stílus mint célzatos kommunikáció,” *Replika* (1995): 17–18. szám. 181–200. Ezek mellett Paul Willis egyik jelentős műve is megjelent magyarul: Paul Willis, *A skacok. Az Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra* (Budapest: Új Mandátum, 2000).

ilyen irányú változása. A társadalom szintjén a korhomogén kapcsolatok olyan csoportokat, Schulze nyelvhasználatában miliókat konstituálnak, melyek mindennek előtt aszerint különülnek el egymástól, hogy az egyes csoportokon belül a kapcsolatok sűrűbbek és intenzívebbek. Ez nem jelenti azt hogy az ifjúság egyetlen egységet képezne, a fiatalság maga is csoportokra bomlik, melyek különböző létezési formákat valósítanak meg.

Schulze és a normalitás paradigmájába sorolt szerzők azonban az eddigiektől eltérően azt állítják, hogy sem a fiatalok társadalmi csoportjai között, sem az egyes fiatal csoportok és a felnőtt miliók között nem figyelhető meg konfliktusos viszony. Ez a megállapítás az ellenkultúra paradigmájában megfogalmazottaknak gyökeresen ellentmond: ezek a miliók már nem egymással szemben határozzák meg magukat, s nem a másiktól, a felnőtt társadalomtól és a többi ifjúsági kultúrától való elkülönöződés, a distinkció megtétele lesz a milióban élők számára az elsődleges, csupán egymás mellett léteznek. Az alapvető miliókonstituáló erő az élménykeresés lesz, az élménymotívum áthatja a társadalomszerveződés módját is: a kapcsolatok alakulását, a miliók létrejöttét az határozza meg, hogy milyen élménymintákat követnek az egyének. E gondolatmenet részletesebb kifejtését, társadalomelméletté formálását Schulze *Élménytársadalom* című művében⁵ találhatjuk meg. Az alábbiakban e modellt ismertetjük röviden, hogy Schulze saját ifjúságképéhez közelebb juthassunk.

Schulze élménytársadalom-modelljének tézise szerint a jóléti társadalmakban a lehetőségtér bővülésével az emberek gondolkodásmódjában és magában a társadalmi struktúrában is alapvető változások állnak be. A mentális struktúrákat tekintve a korábban jellemző javak felhalmozására való törekvés helyett a szép élmények megszerzése, a szép élet megélése lesz az emberi élet célja. Az élményorientált életvezetés a hétköznapi esztétizálódáshoz vezet, az egyének egyre több, a hétköznapi megjelenő dologhoz esztétikai szempontok szerint viszonyulnak. A kulturális gyakorlatok közti eligazodásban, a jelek értelmezésében, jel és jelentés összekapcsolásában a hétköznapi esztétikai sémák jelentenek segítséget a szubjektum számára. Az élménytársadalomban a korábban is meglévő magaskulturális és triviális séma struktúrája némiképp megváltozik, és mindkét séma új jelekkel is bővül. E két séma mellett megjelenik egy harmadik is: a feszültségséma, melynek középpontjában a folyamatos feszültség fenntartása, az én stimulálása áll. A hétköznapi ez az állandó és intenzív élménykeresésben jelenik meg, a preferált kulturális termékek a folyamatos figyelmet igénylő, a feszültséget fenntartó filmek, könyvek közül kerülnek ki, a szabadidős tevékenységformák közül az aktív kikapcsolódást jelentők keresése jellemző. Schulze az élménytársadalom jellemzésekor kiemeli, hogy a hétköznapi esztétikára általáno-

---

⁵ Gerhard Schulze, *Die Erlebnisgesellschaft. Kulturosoziologie der Gegenwart* (Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag, 1992)

san jellemző, mindhárom sémában tapasztalható lesz az élvezet jelentőségének növekedése.

A mentális struktúrák változásával összhangban a szociális környezet is élményközösségként jelenik meg, a makrotársadalmi csoportok a hétköznapok esztétizálásának módja szerint konstituálódnak. A társadalmi csoportok kialakulásában nem a javakkal való ellátottság, a szűkösség vagy a bőség mértéke a döntő, nem a tulajdonnal és a hatalommal való rendelkezés, az egyenlőtlenség a csoportképződés alapja, hanem az, hogy az emberek mit tekintenek élménynek, hogy hogyan képzelik el a szép élményeket, a szép életet. Schulze modellje a társadalmi csoportok leírásában figyelembe veszi a szubjektumoknak a társas észlelésben, interakciókban megnyilvánuló típusalkotásait és a társadalomról létrehozott reprezentációit is: az egyének képzeiteik és a kommunikáció gyakorisága által konstruálják meg a milióket. Ezáltal az egyes miliók nem csak a kutató által konstruált kategóriákként léteznek, hanem azok a szubjektumok észlelési kategóriáiban is megjelennek.

Schulze szerint az ifjúság esetében két miliót határolható el, az önmegvalósító és a szórakozási milió. A két milió nem csak a műveltség, végzettség tekintetében különül el, legalább ilyen fontos differenciáló elv a társadalmi származás, miáltal az önmegvalósító és a szórakozási milió kettősségében a munkás és a polgári ifjúság dichotómiája él tovább.

Az élménytársadalomban Schulze a szórakozási milióba a 40 évnél fiatalabb, alacsony végzettségű (középszintű vagy szakiskolát, de nem gimnáziumot végzett), esztétikai praxisukban a feszültségsémát előtérbe helyező, a magaskulturális és a triviális sémával szemben távolságot tartó fiatalokat sorolja. A szituatív összetevőket, az objektív feltételeket tekintve általában a házastársi vagy élettársi kapcsolatot, az alacsony munkahelyi ill. jövedelmi státuszt és általában a fizikai munkavégzést jelöli meg jellemzőként. Ezeket az objektívnek tekintett feltételeket kiegészíti a szubjektív jellemzőkkel: alacsony elégedettség az életkörülményekkel, kis mértékű reflexivitás, a közügyek iránti alacsony szintű érdeklődés jellemző a milió tagjaira Schulze szerint. Az énközpontúság, a narcizmus egy statikus énképben jelenik meg, saját magukra mindig csak a jelen szemszögéből tekintenek. Az elsődleges perspektívát az én szükségletei jelentik, ennek megfelelően a szükségletkielégítés, a folyamatos éntimuláció válik egzisztenciális problémafelvetéssé. A minél erősebb, izgalmas benyomások keresése jelenti az élvezet mintáját, az élet középpontjában a szórakozás áll. Az elsődleges cél itt is a folyamatos keresése az újnak, ami mintegy állandó készenlélet igényel az egyéntől, hogy mindig figyeljen az újdonságokra.

Az önmegvalósítási milióba a közepes és felsőfokú végzettségű fiatalok tartoznak. Esztétikai praxisukat a magaskulturális séma mellett szintén főleg a feszültségséma határozza meg, a triviálisémát pedig egyértelműen elutasítják. Általában közepes státuszúak, sokan még tanulmányaikat folytatják, vagy valamilyen

szellemi munkát végeznek, nagy arányban egyedülállóak, a párkapcsolatban élők esetében pedig gyakori az élettársi viszony. Nyitottak mindenféle változásra, keresik az újat, jelenlegi körülményeikkel meglehetősen elégedetlenek. Érdeklődnek a politika iránt (körükben magas a baloldali és a „zöld” gondolkodásúak száma). Az önmegvalósító miliőt mindenekelőtt a kispolgári léttől, a konvencióktól való elhatárolódás jellemzi. Elsődleges perspektívájuk az énből gyökerezik, egzisztenciális problémafelvetésük pedig ennek az énből, a pszichének a kiteljesítése, az önmegvalósítás. Ennek realizálásában a kontempláció mellett ugyanolyan szerep jut a feszültségnek, s az önmegvalósítás is egyfajta élménnyé, öncélúvá válik, mindenfajta ideológiai tartalom nélkül. A feszültséget mintegy intellektuálisan felnemesítik, s az ingerkeltés motívuma a reflexióra és a kontemplációra egyaránt vonatkozik.

Schulze tehát egy olyan ifjúságképet vázol fel, melyben a fiatal fogalma nem egyetlen csoportot takar, ugyanakkor az ifjúság miliói közősek abban, hogy már nem kérdőjelezi meg a társadalmi struktúrát, beletagozódna, és egyben meg is erősíti azt. A miliókat illetően pedig nem a konfliktus lesz az elsődleges, hanem az egymás mellett élés, a harc helyett pedig pusztán egymás értetlen szemlélése.

Az ifjúsági korszakváltás elmélete több ponton is kapcsolható Schulze elméletéhez, s az előző évtizedek uralkodó, alapvetően biológiai-pszichológiai meghatározottságú ifjúságképétől eltérő ifjúság fogalommal operál. A korszakváltás tézisei elsősorban Jürgen Zinnecker⁶ nevéhez fűződnek, aki a nyolcvanas évek Német Szövetségi Köztársaságában végzett kutatásai alapján a társadalmi reprodukció megváltozása nyomán az ifjúság jellemzőinek és szerepének gyökeres átalakulásáról számolt be. A posztindusztriális társadalmakban véleménye szerint az ifjúsági életszakasz fő jellemzőjévé a kulturális tőkefelhalmozást válik, s ez a felhalmozás egyértelműen az iskolarendszerhez kötődve a képzés felértékelődéséhez vezet. Az iskolai tudás felértékelődése mellett maga az ifjúkor is meghosszabbodik, az addig amatőr ifjúsági státusz mintegy professzionálissá válik. Ez az érvelés egybevág Schulze azon elgondolásával, amely szerint a fiatalok önálló csoportokként jelennek meg, leválva a felnőtt társadalmi csoportokról. Zinnecker hasonló tartalmú kijelentése szerint az ifjúság már nem pusztán az átmeneti életszakasz, mely a felnőtt társadalomba való belépésre készít fel.

Zinnecker jelentősebb állításait kiemelve és azokat kiegészítve Gábor Kálmán elsősorban az életmódot meghatározó, befolyásoló társadalmi tényezőket emeli ki, egyértelműen meghatározó szerepet tulajdonítva az egyén aktív, konstitutív

---

⁶ Jürgen Zinnecker, „A fiatalok a társadalmi osztályok terében (Új gondolatok egy régi témához),” in *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*, szerk. Gábor Kálmán (Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992), 5–28., Jürgen Zinnecker, „Gyermekek, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban,” in *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*, szerk. Gábor Kálmán, *Civilizációs korszakváltás és ifjúság* (Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992), 29–47.

potenciáljának is. A korszakváltást jellemezve hangsúlyozza, hogy a korábban domináns közvetlen ellenőrző intézményeket (család, munkahely vagy a politikai szervezetek) a közvetett ellenőrző intézmények váltják fel, élükön a tömegmédiával és a fogyasztói iparral. Az ifjúság autonómiája, önállósága nagymértékben megnövekszik, ami szintén az egyén szerepének felértékeléséhez vezet. A nemzedéki szerveződésnek⁷ nagy szerepet tulajdonítanak, a nemzedéki egység létrejöttéhez kötik a nyugat-európai scenárió magyarországi érvényesülését. A nemzedéki szerveződés megvalósulásával a fiatalok és a felnőttek közti konfliktusok kiéleződését prognosztizálják.

Az ifjúsági kultúra szerepe is hangsúlyosabbá válik mint a társadalmi orientáció, a politikai cselekvési minták alakítója. Az ifjúság mintakövetőből mintaadóvá válik azáltal, hogy nagyon rugalmasan reagál a fogyasztói és a tömegkommunikációs minták elterjedésére, a magaskultúra és a fogyasztói kultúra keveredésére. A fiatalok így a piac passzív befogadóiból annak aktív alakítóivá válhatnak. A modernizálódásnak, a globalizációnak azonban egy fontos negatív hatását is megállapítják: a társadalom polarizálódik, mintegy kettészakad, s bizonyos társadalmi csoportokban a munkanélküliség állandósulása egy társadalom alatti osztály kialakulásának kedvez. Ennek megfelelően két alapvető scenáriót rajzolódik ki az ifjúság számára. A munkanélküliség scenáriója a „két országmodell” fennmaradásával számol, ahol a hátrányos helyzetűek „rugalmas munkaerő-tartalékot” képezve a kettős munkaerőpiac második szektorában helyezkednek el. Ennek a scenáriónak az érvényesülése azzal jár, hogy már korán kialakul a fiatalok közt azoknak a csoportja, akiknek csekély esélyük lesz beintegrálódni a társadalomba. Ez a szerzők szerint jelentős társadalmi kockázatokat is involvál: az ifjúsági zavargásokhoz etnikai zavargások is kapcsolódhatnak, amelyek megoldására a társadalmi rendszerek nem készek. A szabadidő scenáriója ezzel szemben egy új, „dologtalan” szabadidős osztály kialakulásával számol, ami letörli a stigmát a nem foglalkoztatottakról. Ebben a scenárióban a hangsúly a szabadidő eltöltésének módján van, ami egy, az eddigiektől eltérő ifjúságképet rajzol ki. Az ifjúsági korszakváltás elméletei a szabadidős scenárió kapcsán egy inkább életmódcsoportként meghatározható ifjúság létezését tételezik, ahol a ki-kapcsolódás, a szórakozás különböző formái, a kulturális és az anyagi fogyasztás distinkatív tartalommal bír a többi csoporttal szemben. Gábor Kálmán a szabadidő scenárió leírásakor kiemeli annak a munkaszcenárió felé történő elmozdulását,

---

⁷ Az ifjúsági korszakváltás elméletei nagymértékben támaszkodnak Karl Mannheim értelmezésére a nemzedéki csoportok elkülönülésének három szintjéről. Mannheim első szintként a nemzedéki elhelyezkedést az adott korcsoport közös tapasztalatában határozza meg, amit e nemzedéki elhelyezkedés aktualizálódása, a potenciális egymásra orientálódás követ második szintként, majd végül létrejön az aktualizálódás során a nemzedéki egység, mint közös helyzetértelmezéssel, attitűdökkel és cselekvési formákkal rendelkező csoport. Lásd: Mannheim Károly, „A nemzedékek problémája,” in *Tudásszociológiai tanulmányok*, (Budapest: Osiris, 2000), 201–254.

amely a tanulás felértékelődéséhez vezet, és kedvez a professzionális ifjúsági státusz kialakulásának.

Magyarországon a civilizációs korszakváltás a rendszerváltás után mintegy felgyorsulva következett be, s a fiatalok amellelt, hogy a piac aktív szereplőjévé váltak, a kettészakadás felgyorsult folyamatának is részesei lettek. A kilencvenes évek kutatásai, majd az Ifjúság 2000 és Ifjúság 2004 kutatások alapján Gábor Kálmán a magyar ifjúság középosztályosodását és az iskolai ifjúsági korszakba lépését diagnosztizálja. A középfokú, majd a felsőfokú oktatás expanziójával egyre több fiatal számára válik elérhető alternatívává a továbbtanulás. Az iskolai ifjúsági korszakban relatíve önálló életszakasszá válik az ifjúkor, s a meghatározó szervezőerővé a differenciálódott iskolai és más képzési rendszerek által generált iskolai és képzési életpályák válnak. Azonban ez a meghosszabbodott ifjúsági életszakasz a korszakváltás elméletei szerint nem pusztán ezen oktatási intézményekhez való kötődést jelenti, hanem az iskolán kívüli szabadidős életmód felértékelődését vagy az együttélés és a szexualitás kipróbálását is. A fiatalok autonómiája nő, s az iskolán kívüli, a szabadidőhöz köthető karrierok is fontos szerepet kapnak. A fiatalok egyre hosszabb időt töltenek az iskolában, ahol mentesülnek a felnőtt lét kötöttségeitől, s idejüket és energiájukat saját maguk osztják be, maguk döntenek az őket érintő kérdésekben, valamint a családalapítás kötelezettsége alól mentesülve önálló fiatal polgár státuszt kapnak. A felnőtt társadalomba való integrálódás státusz útvonalai is megváltoznak, a munka státusz útvonala képlékenyebbé válik, összekapcsolódik a képzési idővel, és a családalapítás időpontja kitolódik, ugyanakkor a szülőktől való érzelmi függetlenedés, a saját döntések meghozatala egyre korábbra tehető. A fiatalok egyre később költöznek el a szülői házból, ezt azonban ezen elméletek nem kizárólag a gazdasági kényszerrel, az anyagi erőforrások hiányával magyarázzák, bár nyilvánvalóan ennek a tényezőnek is nagy a szerepe, de fontos szempont az is, hogy a felnőtté válásnak már nem feltétlenül az elköltözés, a saját család alapítása a kritériuma, miáltal a fiatal önálló státuszt vívhat ki anélkül, hogy ténylegesen elköltözne. Otthon élve is önállóan hozhat döntéseket anélkül, hogy a létfenntartás nehézségei nyomnák a vállát. Ugyanakkor bizonyos élettrajzi események bekövetkezését a kutatások egyre korábbi életkorban diagnosztizálják: az első független szórakozás, az első szülők nélkül töltött nyaralás, vagy például az első szexuális élmény megélése egyre fiatalabb korra tehető.

A szabadidő szcenárió jelentőségének hangsúlyozása nagymértékben egybevághat a schulzei koncepcióval. A korszakváltás modell hangsúlyozza, hogy az önállósodási törekvésekkel összhangban nő a fiatalok fogyasztói státuszának jelentősége, egyre fontosabbá válik számukra a szabadidő, s a szabadidőipar kiépülésével egyre több lehetőségük van a választásra. A szabadidő „intenzifikálódása”, vagyis egyre intenzívebb megélése, nagymértékben választhatóként és alakíthatóként tételezése, valamint a szabadidő-eltöltés módjának tulajdonított fontosság az el-

ményorientáció fogalmához kapcsolható. Gábor Kálmán elsősorban a Sziget-kutatások alapján⁸ a jövődöbéli középosztály ifjúsági kultúrájaként, a piackonform fogyasztói kultúra és az alternatív kultúra összekapcsolódását állapítja meg, ami az önmegvalósító miliő jellemző jegyeihez, az egyre kevésbé meghatározó magaskulturális és az egyre jelentősebb feszültségséma preferálásához és egymásra vonatkoztatásához áll közel. A középosztálybeli fiatalok a nonkonformizmust, a kitűnni vágyást is már csak a szórakozási igény kielégítéseként kezelik, ideológiai háttér nélkül. Ez is az intenzív szórakozásnak van alárendelve, a fogyasztói kultúra pedig, felismerve ezt a tendenciát, a lehetőségeket kiaknázandó, egyre inkább a fiatalok felé fordul, és korábban alternatívnak minősülő elemeket emel be saját eszköztárába.

Fontos különbség az „élménytársadalomban” megfogalmazódó ifjúságkép és a korszakváltás-elméletek között, hogy míg az utóbbiak a nemzedéki szerveződés szerepének kiemelésével a fiatalok és a felnőttek közti konfliktusok kiéleződéséről adnak számot, addig Schulzénál a korcsoportok között nincs harc. A miliők pusztán értetlen intoleranciával viseltetnek egymás iránt, lenézik a másik miliő tagjait, de nincs már meg a korábban domináló, életstílus által meghatározott éles szembenállás. A magyarországi kutatások arra utalnak, hogy a magyar fiatalok körében még mindig meghatározó, és különösen a fiatalabbak esetében elsődleges problémaforrás a szülőkkel és általában a felnőttekkel való konfrontáció, ami azonban elsősorban a szabadidő eltöltésének módjához köthető, vagyis a fogyasztói önállósodás kiemelt szerepet kap hazánkban is.

Az ifjúsági korszakváltás elméletét és magyarországi relevanciáját áttekintve több kérdés is felmerülhet bennünk a pedagógiai implikációkat illetően. Az alábbiakban zárasképp néhány problémát, kérdést szeretnénk felvetni, melyek továbbgondolása a pedagógia számára hasznos és gyümölcsöző lehet.

Mindenek előtt fontos lehet figyelembe venni, hogy az ifjúság nem kezelhető egyetlen egységes csoportként, nem tulajdoníthatunk egységes attribútumokat a fiatalok összességének. Ezt fontos lehet szem előtt tartani, bármilyen minőségben, kutatóként, pedagógusként, vagy akár szociálpolitikusként közelítünk az ifjúság felé.

A korszakváltás egyik központi megállapítása, a professzionális ifjúsági státusz elterjedése megváltoztatja a fiatalok hozzáállását az oktatási rendszerhez, a képzésben való részvétel (elsősorban a felsőoktatásra gondolva) nem kizárólag valamilyen cél-eszköz konstellációban (a diploma mint útlevél a magasabb státuszú munka megszerzéséhez) kap jelentést a diákok számára, az egyetemista lét

---

⁸ A Szigetet a középosztály tipikus szabadidős terepének tekintik, ahol a résztvevők legnagyobb részét a gimnáziumot vagy szakközépiskolát (20–20%), és a főiskolát vagy egyetemet végzettek (24% illetve 23%) teszik ki, akiknek jelentős része még tanul, vagy aktív kereső. A végzettség szerinti csoportképzéssel a kulturális tőke strukturáló szerepének tulajdonítanak meghatározó szerepet. Gábor Kálmán, *A középosztály szigete* (Szeged: Belvedere Meridionale Kiadó, 2000)

maga is elérendő céllá válhat a diploma megszerzése mellett. Ehhez kapcsolódóan az egyetemeken eltöltött időhöz való hozzáállásban a szabadidős szcenárióhoz és Schulzehoz is kapcsolható élménykeresés válhat meghatározóvá.

A pedagógia számára jelentős megállapítás a család szerepének megváltozása, amely azonban nem egyértelmű folyamat: leértékelődés figyelhető meg a média hatásának, mintaadó szerepének növekedéséhez kapcsolódóan, viszont egyfajta felértékelődésről is számot adhatunk abban az értelemben, hogy a továbbtanulásban, a lehetőségek biztosításában a családi háttér, a család biztosította tökevelumen jelentősége megnőtt.

Nem utolsósorban pedig fontos lehet számba venni, hogy a média szocializációs szerepének felértékelődésére hogyan reagál az oktatási rendszer. Mindenek előtt az lehet az egyik legfontosabb kérdés, hogy a különböző oktatási intézmények képesek-e hasznot húzni ebből, s széles körűen beemelni a képzésbe a különböző médiák, elsősorban az internet kínálta lehetőségeket.

Természetesen e felvetett problémák csak utalásszerűen kerültek felvázolásra, s emellett nem is merítik ki a lehetséges kérdések körét, de rávilágíthatnak arra, hogy az ifjúságszociológia kortárs elméletei a pedagógia számára is nyújthatnak releváns megállapításokat.

NÉMETH BARBARA—BERGER VIKTOR